

Egy új erkölcsfilozófia

Bruno Bauch Grundzüge der Ethik c. művének megbeszélése

A filozófiának, ha a maga lényegéhez hű akar maradni, az erkölcsiséggel szemben más feladata nem lehet, mint feltárnia azokat a vonásokat, amelyek kritikai álláspontból az erkölcsiség belső vagy logikai alkatát jellemzik. Ez a filozófiai magatartás tehát sohasem vonatkozik új erkölcsanak felállítására, hanem mindig az erkölcsiségről való ismeretünk bővítésére. Az ilyen értelemben vett erkölcsfilozófiai irodalomnak legújabb s bizonyára egyik legbecsebb gyümölcse a jénai filozófusnak, Bruno Bauchnak könyve. Ezt a munkát is, mint Bauch minden munkáját, a szigorú pontosság, a problémába való türelmes elmélyedés, a kérdés szálainak finom felfejtése és az a kritikai kiállás jellemzi, amely a részletek fölött ott látja mindig az Egészet, az elemzett tagok mögött az összetartó egységet. Bauch előtt az erkölcsiség letagadhatatlan valóság, amelyet pontosan és szeretettel kell megvizsgálni, hogy minden ízében tisztán álljon előttünk jelentése és nem lehet formális, tartalomban szűkölködő tételek alapján megszerkeszteni. Az élet nagy konkrétságairól van itt szó, nem pedig olyan fellebbe épített konstrukcióról, amelynek csillogása elragadó, de tartása semmi. Itt jelentések és értékek által meghatározott, többé-kevésbé áthatott életről van szó, amelyhez tisztelettel, de egyúttal a valóság iránt való kiirthatatlan érzékkel kell mindenkinek közelednie, aki eredményt akar annak megismerése terén elérni. Azaz: az ethika terén pusztán formalizmusoknál megállapodni nem lehet s még kevésbé lehet azt egy pár tétel segítségével egybeszerkeszteni.

A jelentés és a valóság, az érték és az élet ilyen szoros összefüggésében való meggyőződés képezi Bauch fejtegetéseinek is alap- és kiindulópontját. Az erkölcsi érték nem lebeghet ott fenn valahol az erkölcsi élet valósága felett, hanem át kell hatnia az egyéni és a történelmi élet egész roppant mezejét, hogy azt megtermékenyítse és értékessé tegye. A viszony tehát kettőjük között ez: az értéknek át kell hatnia az életet, az életnek pedig be kell fogadnia az értéket. Az élet értékének éppen magában az életben kell nyívánvalóvá lennie

és csak ott lehet nyilvánvaló. És amikor itt életről beszélünk, nem szabad elfelejtenünk, hogy „az“ élet csak absztraktum; valóban konkrét csak az egyén, illetve az egyéni életjelenség. Ugyanezt a megállapítást kell tennünk az értékre s a jelentésekre nézve is. Az általános jelentés és „az“ érték a maguk érvényére nézve függetlenek ugyan a konkrét és egyéni élettől, de az egyéni és konkrét életre nézve csak úgy lehetnek érvényesek, hogyha az erkölcsi érték érvénye az egyéni és konkrét élettől független.

Ha ezeket tudjuk, akkor nem szorul sok magyarázatra az, amit Bauch olyan világosan juttat kifejezésre, hogy minden pillanat az élet végtelen szövetében foglalván helyet, minden tett fontos az élet egész folyama szempontjából; az a tett is fontos, amelyet nem követtünk el. Még a szó is vagy életet teremthet vagy életet pusztíthat. Ebből pedig az a nagyfontosságú tény következik, hogy az erkölcsi tudattal bíró egyén, amely bele van ágyazva az összeség nagy Egészébe, minden tetteért és minden szaváért felelős. Ennek a felelősségnek, amely nélkül nincs erkölcsiség, sajátos jellemét és jelentését az adja meg, hogy — amint ezt Bauch nagyon meggyőzően fejti ki — mi felelősséget valamely tettért úgy viselünk, hogy azt okvetlenül valamely feladathoz, valamely követelményhez mérjük s értékét aszerint állapítjuk meg. Ahol a tett és a feladat között ez a feszülés hiányzik, ott felelősségnek helye nincs. A felelősségnek érzése szükségképpen vezet reá az erkölcsi feladat és követelmény jelentőségének felismerésére. Illetve annak felismerésére, hogy a „van“ és a „kell“ között állandó feszültség áll fenn, amely feszültség abban a mértékben tűnik el, amely mértékben a tett megközelíti a feladatot. Ebből már most ismét világos az, hogy a kötelesség nem egyéb, mint ami a tudatossá lett „kell“-ben a tudatos „kellendő“. A kötelesség tehát mindig a tudaton túlra utal valami olyanra, ami a pusztán tetszés és önkény felett áll. A kötelesség — amint erre nagyon nyomatékosan mutatott reá már Böhm az E. és V. 5-ik kötetében — mindig és kivétel nélkül kötöttséget jelent, de szabad kötöttséget, mert az erkölcsi tudat a kötelesség által önmagát köti meg. Az erkölcsi kötelesség ezért soha sem kívülről származik valamely külső, heteronom hatalomtól, hanem az erkölcsi tudatnak önmaga törvénye által való megkötöttsége.

Amint az egyest kötik a maga szokásai, úgy kötik a közösségeket is a maguk kialakult és elfogadott szokásaik, — Sítte. Még a társadalmi érintkezés szokásai is azonban valójában a belső szabadságot szolgálják: bizonyos távolságot szülnek, amely nem engedi meg, hogy akárki is durva belenyúlás által a személyiség legbelső szférájába hatoljon. De éppen ezért, jóllehet bizonyos kényszer szülnek ezek a szokások, soha sem lehetnek örökéletűek, hanem az idő és a körülmények változásainak vannak alávetve. A társadalmi és közületi szokás nem tüntet fel valamely végső célt, hanem csak mintegy utat készít a végső igazi döntések számára. Ezért a szokás nem egy vonatkozásban lehet egyenesen erkölcstelen. Kö-

telező hát a szokás is az erkölcsi tudat számára, de ez a kötelezés korlátok és határok közé van vetve.

Az így megköttött és kötelezett tudat mindig értéktudat. A kötelességgel és a szokásokkal szemben való magatartásából nyilvánvaló, hogy mindig tudatában van értékeknek, jelentéseknek, amelyeket meg kell valósítani. Ez az értékről és jelentésről való tudat jellemző minden erkölcsi tudatra nézve. Erre a tudatra nézve minden értékregió a feladatok és kötelességek régióját jelenti. Az erkölcsi tudat minden további nélkül a tudományos, vallási, művészeti, állami értékekkel együtt ugyanilyen feladatokat és kötelességeket ismer el. De — s itt az erkölcsi tudatnak egy másik lényeges jellemzője — csak az erkölcsi érték megvalósítására kötelez, mert hogy pl. tudományos értékek megvalósítására kötelezzen, ahhoz szükséges, hogy a kötelezett egyén tudományos férfiú legyen. A tudományos férfiút azonban kétségen kívül kötelezi is a tudományos érték megvalósítására. Ezek a megállapítások, amelyeket Bauch szigorúan logikus és világos fejtegetések folyamán az erkölcsi tudatra nézve tesz, ezerféle szál útján vezetnek el az általános értéktudat logikai alkatának kutatásához s az értéktudat kutatása kapcsán a szellem lényegének elemzéséhez. E ponton az erkölcsfilozófia elválhatatlanul hozzá van kötve az általános értéktanhoz, amely a valóság legmagasabb ormait járja, hogy a valóság hétköznapi tényeit is kellő világosságba tudja helyezni, azaz, hogy igazi bölcséleti munkát végezzen.

Az eddig elmondottakból látható, hogy valamely cselekedetnek jelentéséről és erkölcsi értékéről csak abban az esetben lehet beszélni, hogyha már rendelkezésünkre áll az erkölcsi elv, mint a megítélés elve. Ez az erkölcsi elv magában a cselekedetben adva nincs, bármily gondos lélektani elemzésnek is vessük azt alá; tehát a cselekedetet logikailag megelőzi, a cselekedet felett áll, mint feladat. Vagy amint Bauch más fordulattal mondja: az erkölcsi elv, mint az erkölcsi megítélés elve, az alanytól független érvénnyel bíró, lehet érvényes az egyes erkölcsi cselekedetekre nézve. De egyszersmind csak az ilyen érvény lehet feladat is az alanyra nézve. Az érvény követelése pedig hidat ver a feladat és annak teljesítése között. Az így értett értékkövetelés független ugyan a szubjektivitástól, de éppen a szubjektivitásra nézve érvényes, azaz maga a szubjektivitás is, mint erkölcsi praktikus magatartás követeltetik.

Ezen alapvető fejtegetések tükrében jelenik meg Bauch fejtegetéseinek folyamán a személyiség, a jellem fogalma és nyernek magyarázatot az erkölcsiség alapfogalmai. Nincs helyünk arra, hogy hogy ezeket a mély és finom fejtegetéseket nyomon kövessük, amelyek egy-egy erős sugarat bocsátanak az erkölcsiség leglényegébe, hogy azt megvilágítsák. De reá kell mutatnunk mégis arra az állásfoglalásra, amely a hypothetikus imperativusnak az erkölcsiség terén való helyét megállapítja és e helyet gondosan körülvona-

lazza. Bauch nagyon világosan fejti ki, hogy a hypothetikus imperativusnak követelés-jellege épp olyan kevésbé határozatlan és szétfolyó, mint a kategórikus imperativusé. Csakhogy a hypothetikus imperativus nem magára a követelés tartalmára vonatkozik, hanem ennek a tartalomnak a cselekvésben való ábrázolására. A követelés reámnézve mindenképpen érvényes még akkor is, ha ezen követelés végrehajtására szükséges feltételekkel nem rendelkezem. A követelés objektív, a kötelesség azonban ennek a követelésnek végrehajtására egyéni, szubjektív feltételektől függ. A kategórikus imperativus ezért az akarathoz fordul — Willensforderung, a hypothetikus imperativus ellenben a kivitelhez, — Wirkensforderung. A hypothetikus imperativus tehát sokkal fontosabb az erkölcsiségre, amint azt Kant hitte, mert általa az egyéni és a szubjektív nyer egyetemes értelmet. Az egyéntől éppen azt követeli, amit ő mint egyén végrehajtani képes.

Ezekhez a mélyreható és az egész értékelméletre világosságot hozó fejtegetésekhez járulnak azok a fejezetek, amelyek a követelés és a valóság között levő viszonyt teszik logikai elemzés tárgyává, mindenütt erős bizonyosságot szolgáltatván arról, hogy ezeket a kérdéseket szigorú ismeretelméleti módszer nélkül tárgyalni alig lehet. Bauch könyve ebből a szempontból is nagy nyeresége a filozófiai irodalomnak. A főtétel, amelyből a követelés és a valóság viszonyának tárgyalásában kiindul ez: A követelés a maga jelleménél fogva nem lehet *való*, de *megvalósíthatónak* kell lennie. Ez a tétel magabavéve alkalmas annak megmutatására, hogy Bauch fejtegetései mily nagy mértékben sarjadjak az élet és a valóság közeléből. Hiábavaló lenne minden érték követelése, ha lehetetlen lenne ezeknek megvalósítása. E megvalósítások által a személyiség változik és fejlődik ki, mert az Én ugyan állandó a maga élményeivel szemben, de másfelől mégsem lehet állandó, mert minden új élmény az Én változását is jelenti. A maga élményei által állandóan változó személy azután a közösségbe tagolódva valósítja meg azokat az értékköveteléseket, amelyek által a személy személyiséggé lesz. Az állam és a nemzet, a család és az iskola azok a közösségi kötelékek, amelyek keretében a személyiség által az erkölcsi követelések is megvalósulnak és az erkölcsi feladatok megoldatnak. Az erre vonatkozó magyarázatok gazdagsága mintegy reámutat arra a szinte kimeríthetetlen kincseshányára, amelyet a közösségi viszonyok és megvalósítások a filozófiára és az erkölcsbölcseletre nézve jelentenek.

A nagy mű VII. szakasza a szabadság problémájával foglalkozik. Itt a kiindulási pontot az a tétel képezi, hogy a személy cselekvése is kauzálisan meghatározott, de egyszersmind értékre viszonyuló. Az a szabadság tehát, amelyet mi a személyeknek tulajdonítunk semmiképpen sem lehet a kauzalitás alól való szabadság, hanem *feladatokra, célokra, értékek megvalósítására* való szabadság. A személyben a természeti és a szabadság által való kauzalitás éppen azáltal egyesül, noha a kettő különböző, hogy a személy

objektív célok, azaz értékek, feladatok által van meghatározva a maga cselekvésében. Tehát szó sem lehet itt arról, hogy a célok hatnának kauzálisan, hanem a személy hat a célok szerint, amelyek benne, mint a feladatok és értékek jelentkeznek, oly értékek és célok azonban, amelyek szubjektív jelleggel bírnak. Aki tudatával hír a célnak, az akarja is a célt és aki akarja a célt, az akarja az eszközöket is, azaz az utat, amely a célhoz vezet s tehát bír az eszközök tudatával és akarja az eszközöket. Egészen világos eként a teleológiai viszony, amely az emberi cselekedetekben jelentkezik, amely a céltól vezet az eszköz felé, de nem időbeli kauzalitással. A kauzális sor ellenben a célakarástól vezet az eszköz akarásáig. Amabban a szabadság érvényesül, emebben a kényszer és kauzalitás. Bauch azonban nagyon nyomatékosan emeli ki s bizonyítja, hogy ez az értékteológia merőben különbözik az organizmusokban megjelenő teleológiától, amely voltaképpen nem egyéb, mint korrelatív kauzalitás az organizmus és részei között. Ahol természetesen tudnunk kell, hogy a cél mindig szubjektíve feltételezett ugyan, míg az érték mindig objektív, de az objektív érték csak akkor valósulhat meg, ha az egyén azt cselekvése céljául tűzi. A jelenkort éppen az jellemzi mindig, hogy milyen célokat tűz ki maga elé megvalósítandókul, azaz mit tart magára nézve fontos értéknek. Miután pedig a cselekvés mindig egy pillanatban történik, ezért a jelen s a pillanat a mi számunkra örökkévalóság.

Legáltalánosabb alapvonalait igyekeztünk megrajzolni Bauch nagy művének, amely az etika irodalmában erős és értékes gazdagodást jelent. Méltó a nagy mű a türelmes és elmélyedő tanulmányozásra, amelynek folyamán az ember egész gyakorlati magatartása fog sok szempontú megvilágítást nyerni. A fejtegetéseknek sokszor megdöbbentő életközelsége megacélozza s felüdíti a logikai gondolkozástól elfáradt elmét és bizonyosságul szolgál arra, hogy a filozófiában az élet legmagasabb teljessége jelenik meg, ha ugyanis ez a filozófia igazán filozófia.

Bartók György